

Gerraurreko antzerkigintza

Iñaki Barriola

Gai honetaz ez dihardut gaur lehenengo aldiz. Zer dela eta ni aukeratu? Nire adinekoak, garai hartakoak eta antzerkian ni baino gehiago sartuak, badira, noski, urtetik urtera gutxiago izan arren. Abizenaren indarra, antzerkiaren aldeko nere grina? Ala edonork baino errazago, ausardiaz, baiezkoa eman dudalako?

Orain bizpahiru hilabete baiezkoa eman nuenetik eta aztertu behar dudan gaiari buruz, azpimarratzekoa den zerbait gertatu da: hitzaldi hauetan mahaikide dugun Patri Urkizuk argitara duen *Euskal Antzertia* liburua. Gure antzerkiaz zerbait jakin nahi duenak, garai batean Labaienengana bezala, Urkizurengana jo behar du gaur. Liburu hau irakur dezanak nere hitzaldian gauza berriak aurki dezakeenik ez zait iruditzen.

Azken mendearen bukaeran ezar dezakegu euskal antzerkiaren eraberritzea.

Garai hartan euskararen alde lehiatzen zirenek (Manterola, Arzak, Gregorio Mujika eta besteek), eskura zituzten aldizkarie-

tan eman ziguten aurrerapenon berri eta haietako esker dakizkigu. Manterolak sortutako *Euskal-Erria*, geroztiko *Euskalerrriaren alde* eta *Euskal Esmalea* ziren aldizkari haiiek, Labaien eta Urkizuren-tzat meatze aberatsak izan direnak antzerki-gaiak zehazteko. Egileen izenak, beren antzerkiak, noiz eta non jarri ziren; eritziak ere bai, gehigarri gisa. Euskal antzerkiaren berrien bila doazenek, aldizkari edo liburu haietan aurki ditzaketeko argibide egokienak.

Gerraurreko antzerkigintza da gaurko nere gaia; azken urteetako, batipat. Horretarako, ordea, haria lehentxeago hartu behar dela iruditzen zait. Ez antzerkiaren kondaira egiteko, idatzia bait dago. Ezta aurreko mendeko eta mende honen hasierakoa, ez bait nuen bizi. Baina ordutik 1936rainokoa gogorarazi nahi dut, eten mingarri bat egon arren, aro ezberdina bai, baina aro bat izan zelako.

Gaiari heldu aurretik, pare bat ohar: lehenengoa, nik ikusiz, entzunez edo irakurritz ezagutu nuenaz, hots, Donostiakoaz bakarrik ihardungo dudala. Ez besteak aintzakotzat hartzen ez ditudalako, ezagunak ez zaizkidalako baizik. Bigarren: ez dagokit urte haietako egileen eta antzerkien azterketa sakonik egitea; ez da, gainera, nere asmoetan sartzen. Eritzi bat edo beste eman beharrean aurki ninteke, eman ere emango dut; baina nere eritzi bezala soil-soilik, beste garrantzirik gabe. Garai hartaz gorde dudana oroitzen zapea agertu nahi nizueke. Besterik ez.

Euskal antzerki osoaren barnean, lau aro ezberdin aurkitu dira: antzina sortu eta gaurdaino bizi diren gure egitura berezienekoak, hau da: *Pastoralak*, *Tobera mustrak* eta antzekoak Iparraldean; XVIII. mendean agertu ziren Barrutia, Peñafloida eta beste norbaiten aleak; ehun urteko isilaldiaren ondoko eraberritze edo, nahiago baduzue, pizkunde-aroa, XIX. mendeko 76. urtetik gure gerrarainokoa; azkenik, gerraondoko aroa.

Lehenengo arokoak dira niretzat berezienak, herrikoienak direlako, garrantzi handienekoak. Ez, ordea, gaurko egokienak, baina galdu behar ez direnak; honetarako, urtean bizpahiru aldiz antzetztea nahikoa balitz ere, ondo letorke emanaldiak ugaritzea, bide berriak urratuz eta, nork daki, beste zerbait sortzeko.

Bigarren arokoak, Pedro Ignazio Barrutia eta Xabier Munibere-nekoak, atzo eta hemen bertan entzuteko egokitasuna izan zenu-ten; ez ditut, bada, aipatuko.

Hirugarrenean dago nere eginkizun berezia. 1876an, Soroaren *Iriyarena*-rekin hasi eta handik 60 urtera, gerrarekin bukatzen den

aroan. Epe luzeegia da 60 urtekoa, gau beteko hitzaldian ondo aztertzeko. Asko bait dira aro horretako egile eta antzerkiak; gehienak ordukoak direla esango nuke, ez gerokoak ezerezteagatik, baizik hala delako; ezta hoberenak haien artean daudelako ere.

Hirurogei urte horien barruan, beste hiru aldi nabari dira: lehenengoa, Soroarengandik 1915ean Euskal Iztunde Eskola sortu zen artekoa; bigarrena, handik 1931n Errepublika etorri zen artekoa; eta Errepublika-garaikoa, hirugarrena. Azken honetaz ari beharko nuke batez ere, baina beste bien bidez, aztarrenak hobeto aurkitzeko.

Lehen aroa (1876-1914)

Dakizuenez, Marzelino Soroa donostiar jatorra zen. 1848an jaioa, legegizona, idazlea, antzerki-egile eta -zuzendari; baina gimnasi eginkizunetan bizibidea aurkitu zuena. 24 urterekin, karlista-gerragatik erbesteratua eta iparraldean lau urtez, gerra bukatu arte, egona.

Bera bezala zeudenen biziera alaitzeko, Donostiako ohiturez ete hona itzuli-minez idatzitako *Iriyarena* antzeztu zuten laguneren artean lehenengo aldiz. Handik bi urtetara, Donostiaratu ondoren, eman zen berriro «La Fraternal»-en eta Antzoki Zaharrean beste behin. Askok euskara ezagutzen ez zutelako, gaztelaniaz idatzi zuen, eta gure hizkuntzan esan behar zen ateraldiren bat edo beste poztu egin zituen entzuleak. Halako harrera onak beroturik, hurrengoa, *Gabon*, elebitan egin zuen, eta handik aurrera, hamabi bat arte, euskara hutsean idatzi zituen: batzuek, «Consistorio de Juegos Florales» zenak urtez-urte sarituak, ongi ezagunak gehienak, eta *Anton Kaiku* edo *Ezer ez ta festa*, adibidez, luzaro antzeztuak.

Oso langilea zen; euskaraz nahiz erdaraz, hitz lauz nahiz neurtuz, erraztasun handiz egiten zuen. Zorrotza maiseaketan, baina eraman handikoa. Berari eta berak sortutako giroari esker agertu ziren ondorengoak; beraz, ezin uka eraberritze edo pizkundearen sortzaile izan zenik. Donostian edo herrietan, egokitasunik aurkituz gero, pozik antzezten zuen bere taldeak; ez nahi adina, ordea. Badakigu, «Euskaldun Fede» taldeari esker, antzinatik Santo Tomas eguna zela urtero antzezteko ohizkoa, 1915ean Iztunde taldea hasi zen arte.

Soroarekin lan egiten zutenen izenak ezagunak ditugu, lehen aipatu ditudan aldizkariei esker, eta ez noa orain zeintzu ziren esatera. Soroaren urratsak jarraitu zituzten egileak aipatuko ditut, halere; eta hauen artean Pepe Artola, antzezlaria eta, batez ere bere bakarriketetan, biziro txalotua; honenak dira *Praisku*, *Pello Kirten* eta *Bixente* bi ekintzatako komedia; Usandizagaren *Mendi-Mendian* euskaratu zuen. Beste bat, Uranga da, *Umezurtza* eta beste lan batzurekin. Iraolak hogeit bat lan idatzi zituen, horien artean *Petra Sardin Saltzallea*, Sarriegiren doinuaz apaindua. Eta Gorostidi, Nuñez, Serafin Baroja, Mokoroa eta abar aipa litezke, eta Toribio Alzaga. Azken honena da *Aterako gera*, 1888ko Lore Jokoetan saritua eta gure egunetan askotan ikusia.

Gregorio Mujika, euskaltzale eta idazle txit ezagunak 1912an idatzitako lan batean agertzen dira urte hartan Gipuzkoan antzez-tu ziren 62 antzerki ezberdinen izenak: halako kopurura iristek nahikoa dio pizkundeari buruz.

Handik bi urtera, 1914ean eraiki zuen Donostiako Udalak Euskal Iztundearen Eskola; hain garrantzi handiko gertakari honenkin bukatzen da aro bat, beste emankor, aberats eta helduagoa hasteko.

Bigarren aro honetan sartu aurretik, zehatz dezadan zertxobait garai hartako egoera, lehen esan dudan eran, entzunez edo irakurritz soilik ezagutzen badut ere.

Bi helburu izan ziren, elkarrekin bat eginez, garai hartako euskal antzerkizale eta egileen bultzatzaile: euskara eta antzerkia. Euskara goresteko, antzerkia aukeratu zuten egokientzat. Donostiaren teatro-grina aspaldikoa zen, bai antzinako ohituraz, bai kanpotarrekiko harreman handiagogatik. Lagun-elkarteak, politikoak batipat, antzerki-taldee emanak ziren. 1895ekoa da Luistarrren «Centro Católico» izeneko elkarte: sendikoa hasieran, gazteriarena gero, udaz kanpo iganderoko antzerki-biltokia 1920tik gora. Euskaraz ere egiten zen hasieran —han estreinatu zen *Txanton* 1896an—, ez, ordea, gure denboran.

Nere herritarrik gehienak ez ziren oso irakurleak euskaraz; eta noski, idazlanek ez zuten antzerkiaren indarrrik jendea erakartzeko. Bidezkoa zen, beraz, euskararen giroa suspertzeko antzerkia aukeratzea.

Euskara askok jakin arren, etxetik kanpora ez zen hainbeste erabiltzen orduko Donostian. Adinean gora zihoazen jaun eta an-

dreek bazekiten euskara, baina langile, mirabe edo herrietatik ze-tozenekin erabiltzen zuten soil-soilik. Soroaren garaiko gazteek, txikitan ikasia izan arren, ahaztua zeukaten, «familia oneko» deitzen ziren haiek batez ere. Euskararen maitaleak ere baziren, noski, hizkuntzaren edo herri-giroaren aldetik; gehienek, ordea, lotsagarritzat zeukaten inoren aurrean euskaraz egitea, ez-jakinak bezala ez agertzearren.

Manterolak bere *Euskal-Erria*-n, Euskal Itz Jostaldiek (edo Juegos Florales) eta hauen inguruan euskaldun agertzen zirenek erdal ohituren aurka jotzen zuten, kale eta etxeko euskararen aldeko lehen pausoak emanez. Abertzaletasunak, garai hartan jaioa izan arren, gerora lortu zuen indarra. *Abek istilluak* antzerkian, honela dio Soroak: «Euskera nazu zaigu, bañan gelditu zaizkigu zuztar garbia eta arbola: txukun bear degu utzi, mozturik adar okerrak». Antzezlariek darabiltzaten paper zaharretan daude «suba autz pean bezela, gordeta dauden astarnak, piztutzeko gure maitagarritzko izkuntz eta izaera onak». Hizkuntzarekin batean galduz zihoazen ohitura zaharren alde jokutzen zuen.

Berdin, garai hartako «herriko-seme» jatorra zen Eujenio Gabilondok, «Calei-Cale» izenordeaz ñzagunagoak. *A través de Iru-chulo* liburuskan salatzen ditu gazteen aldaketa xelebreak, euskara zarpaila, baseritarrei egiten zitzaizkien isekak, sagardotegien aldakuntzak eta abar. Hernanitik Donostiara Aieteko bidetik zetorrela, Merkelin, Katxola, Erramunaenea, Borroto, besteak beste, orain gutxi arte hain izendunak ziren baserriak aipatu ondoren, Ixturin agertzen zaio urrutira. Bertaratzean, hara non ikusten duen jendea, kitarra baten «zurrin-zarran»ekin, dantza lotuan. «Ainbeste kaskartu aal diteke nere erri kutuna —dio— eta bere semeak aztu ote dituzte beste abendeetatik gurea bereizten dituzten oitura zaar eta garbiak?».

Ulegaitzak bazaizkigu ere gaur ateraldi hauek, orduko euskaldunentzat astinaldi bat bezala ziren. Eta antzerkiaren helburu berezia, astintzea da. Nola egin, ordea?

Ez, noski, sermoi itxuran; horretarako Eliza dago, hiriburuetan euskal hizkuntzaren eta ohituraren alde lan gehiegirik ez egin arren. Barre egin eraziz, txantxetan bezala, bai; hain gogozko zitzaizkien jaialdi haietatik ikusleak ez uxatzeko. Eta hala, hasiera hartako gure antzerkia ez zen jostaldi edo dibertsio hutsa besterik. Jolas eta irakasbide egilearentzat; jolas-aitzakia antzezleri, sendi eta lagunentzat; jolasgai, buruhausterik nahi ez zuten ikusleentzat. Jostirudiak deitzen zituzten, taxuz gainera, jostarazteko eginak

bait ziren. Trama soil-soila zuten, okerkeriarik gabea, sumatzen erraza; bukaera, jakina, eta, onean edo txarrean, pozgarria.

Motxak ziren, laburrak, agerraldi bakarrekokoak gehienetan, edo bikoak; bakarriketak askotan, bi edo antzezleri gutxikoak bestee-tan, jartzen errazagoak bait ziren horrela; garbiak, ordikeriarik gabekoak, gizon-emakumeen ahuleziak maisatzeko idatziak, antzeztokian gizonetzkoak bakarrik agertu arren garai hartan. Barre egin erazteko, tripazain, zurrutero, totel eta alprojak agertzen ziren; txoriburu, kaskarinak; neskazaharrak ziren egokienak: agertu hutsarekin algara sorterazten zutenak. Bi zentzuko hiz nahastai-leak erabiliko zituzten: umekeriak izan arren, umekeriatzat pozik hartuak. Dena erraza zen, inoxentea, gehiago eskatzen ez zuten entzuleen neurrikoa; eta, noizbehinka, zerbait landuago edo serioagoa.

Horrelakoa zen denbora hartako antzerki gehienen iharduera. Ezagun edo politenak, luzaroan iraun eta geuk ere ikusi ahal izan genituenak: Alzagaren *Aterako gera*, Soroaren *Ezer ez ta festa* eta sei-zortzi bat bakarriketa, adibidez; eta osagarri bezala, gehienetan azkenekoak, entzuleek ia buruz zekizkitenak.

Bigarren aroa (1914-1931)

Lehen aroari buruzkoak agertu ondoren, jo dezagun bigarrena, 1914ean, Iztundearen sorrerarekin hasten denera. Ez uste bien artean jauzi handirik izan zenik; bai antzerkiaren, bai antzez-jokoaren aldetik, aldaketak beren pausoz etorri ziren. Beren pausoz eta Alzagaren eskuz, Iztundearen lehen zuzendaria bera izan bait zen. Iztunde honen lanak, pixkanaka, zeharo aldatu zituen gure antzerkiaren egoera eta emaitzak.

Alzagari buruz, uste dut dakigun guztia esana dagoela, eta ez noa orain berresatera. Txikitandik Soroarekin antzerki-lanetan hasia, haren urratsak jarraitu zituen egile bezala heldutasunera iritsi arte. Arin eta barregarriak ditu lehen antzerkiak; landuagoak, mar-dulagoak gero, hogeitamar bat denera, *Biotzberak* arte. Lotiren *Ramuntxo* eta Shakespeare-ren *Mackbeth* (*Irritza* izenez) euskaratu zituen; *Txanton piperr*i eta *Amboto* operen letrak idatzi eta, iruditze-arloan, *Andre Joxepa Tronpeta* ere bai. Hasierakoetatik hauetara ez dago antzik ere.

Egile izateaz gain, zuzendari bezala ere gain-gainekoa zen garai hartan. Antzerki-gizona, langile porrokatua, bizitza osoan hartara emana eta haren gorabehera guztiak ezagutzen zituena. Barriolak Iztundearen alde epaia eman zueneko idatzian agertu ziren xede guztiak bere egin zituen, bai antzerkiaren, bai egile, zuzendari eta antzezlariaren aldetik ere. Ordurarte nahikoa bazirudien esaldiak doi-doi buruz ikasteak, Alzagaren menpean ikasi egin behar zen nola ondo esan, zer egin, taxuz nola egon eta ibil, beharrezko eta beharrezko ez ziren tresnekin nola joka. Guzti hauek erakustea zuen bere gaueroko lana urtearen luzean, bere ikasleak pres-tatzeko.

Lehen aipatu dudan eran, sortuak ziren ordurako elkarte poli-tikoak; batzuetan, baita beren antzerki-taldeak ere. Elkarte haien, Elizaren edo kultur taldeen babesean, Gipuzkoako herri askotan biltzen zen gazteria, antzerkiak azaltzeko. Donostian, adibidez, Círculo Jaimista, euskara-saioetan, eta Eusko-etxea, edo Batzokia zeuden. Ilusio handiz, buru-belarri, jartzen ziren horretara negu-udaberrietako igandeetan, kide, lagun eta sendiak. Antzezlariak, maiz Iztundekoak ziren; antzerkiak, berriz, xume eta arinak, zi-tuzten lekuak ez bait ziren egokiak garrantzi handiagokoentzat.

Hemen hain ezaguna zen Joakin Baroja jaunak esaten zidan behin, Soroaren denborako dekorazioak, beretzat ondo ezagunak, hiru zirela antzerki guztietarako: etxe pobrea, errege-aretoa eta paisajea. Berdintsu Batzokian. Begi aurrean dauzkat Esko-Etxeako edozein idandetako antzezkizunak: gela luzea, ez zabala, errenka-dan jarritako eserlekuz betea, atzean zegoen edari-lekuraino. Bou-levard aldeko leihoak estaliz, zerbait goraxeago antzeztokia ze-goen, «apuntadorea»ren zuloarekin. Hondoan eta txoko batean, Pepe Agesta (Lushe-mendi), geroago Olano, pianoa jotzen. Ingu-ruan eta aurre-aurreko aulki motz batzutan, geldirik ezin egonik, neska-mutil koxkorak, eta dena jendez betea. Altzari eta antzez-lariak handiegiak ziren neurri hartako eszenarioan ibiltzeko eta estropozoen beldur ziren. Borondate onez egindako makilaia, ez beti lortua, eta hain ezagunen artean, beti barregarria. Giro horretan, begira nola bapatean hiltzen den Elizondok idatzitako *Dol-lorra*, bere kutxa beso artean estutuz, judu-txanoa buruan, ikusleen txalo beroen artean. Gogoan daukat, baita, urtero Gabonetan hau-rrek antzezten zuten Lushe-Mendi beraren eta hiru ekitaldiko *Je-suren Jaiotza*. Nola ez, neroni ere behin edo behin hartan antzezla-ri izanik?

Esan dudanez, Iztundea sortu aurretik ez zen emakumezkorik agertzen eszenarioan; gerora bai, eta izen handia lortzera iritsi zi-

ren Aranberri, Arrieta (Beorlegiren emaztea), Irigoien, Arzelus, eta beste; gizonaekoen artean, Egilegor, Beorlegi, Etxeberria, Arizmendi, Mujika edo Ugartetxea bezala. Eta, izendatu gabe uzten ditudanak.

Bakarrizketak edo ekintza batekoak galduz joan ziren neurrian, ugaritu egin ziren bi eta hiruko komediak. Halaber lehiaketa eta sariak. Esandako liburuetan aurki daitezke urterokoak.

Antzerki hauek nolakoak ziren? Garai hartarako nahikoa ego-kiak, kritika zorrotz bat jasango ez balute ere. Berdin esan daiteke egile gehienengatik. Ondo zekiten hauek nolako ikusleentzat idatzi behar zuten, eta hemengoak ez zirela Euskal Herritik kanpokoak bezalakoak, ezaguera eta antzerki-ohitura gutxiagokoak, izatez eta politikaz herrikoiagoak baziren ere. Kalean entzuten ez zen hizkuntzaren eta agertzen ez zen pentsaeraren bila zihoazenak, xumeak; herriaren eran hitz egin behar zitzaienak, pentsamendu sakonik, nahaspilarik gabe, erraz eta garbi. Alai, gainera, ahal izanenean. Horretan, nere ustez, agirien ziren egileek asmatu egin zuten.

Antzerkiak ugarituz zihoazela, nioen; Arana idazleak 1925ean berrehunen izen-zerrenda argitara zuen. Mardulagoak ziren, arin samarrak izan arren; nahaspilan urri, hasieratik bukaerara zuzen-zuzen zihoazenak gehienbat; atsegin, goxoak, batzutan gogor-antza izanik ere. Honelakoak dira Elizondoren *Dollorra*, Garitonandiaren *Iziartxo* eta *Aitona ta billoba*, Arostegiren *Arantza*, Katalin Eleizegiren *Garbiñe* eta *Loreti*, edesti antzekoak; Tene Mujika, Gorostidi, Amonarrizenak gogora daitezke; eta, hainbesteren artean, Joseba Olaizolaren *Oleskari zarra* eta doinua ezarri zion Barriolaren *Zorigaiztoko eguna*. Ezin orain izen guztiak aipatu.

Barriolaz hitz egitea beharrezkoa dut; ez nere aita zelako, baizik urte askoren buruan egile ospetsuenek antzerkiari eragin zioten aldaketa, jadanik 1916an egin zuelako. Hasieran, eta Alzagak bezala, barre-jostirudiz ekin zion: *Meza berria* (1908) eta *Aldiz aldiz* (1910); 1916an, *Lagun txar bat*-ekin, bide berri bat ireki zuen. Barregarrikeriatik aldeginenez, arlote-jendea bazterturik, jostirudi edo sainetearen bideak utzi eta benetako komediara jo zuen, erbesteko antzerkigintzaren ildotik. Saio antzean, Labaienek ertilan garrantzizkotzat ematen duen azkena aipatu horretan; kemen gehiagorekin hurrengo *Maitasunak* (1925) eta, batez ere, *Goi argi* (1935) antzerkietan. Pertsonaien nortasuna, izaera eta kezkek agertu nahiz, euskaldun giro batean.

Azaltzen ari naizen hamabost urte hauetan, Iztundea sortu zenetik Errepublika artekoetan, antzerkigintza hobera zihoan argiro: Iztundeko antzezlariek hobeto ezagutzen zuten beren eginkizuna, antzeztokian ibiltzen ikasiagoak ziren, aurpegi-eskuen keinuez nagusiago, erosotasun handiagoaren jabe. Euskara erabiltzeko eran, nabaria zen ezberdintasun gogorra probintziakoen eta Donostiakoen artean; biak elebidunak izan arren, haiek erraztasun handiagoa zuten: horiek berdintzeko Alzagaren lanak ez ziren nolana-hi-koak izan. Kontutan edukitzekoa da, gainera, hamabost urte haiek, Diktadura medio, sei urtetara biltzen direla.

Dakigunez, epe horretan Iztundek 51 agerraldi egin zituen, Donostian batipat. Gipuzkoako talde guztiak 109 ziren, Bizkaian hiru eta bat Lapurdin. Gure antzerkiaren giroa hobetuz zihoala agerian dago; hala jarraituko zukeen, zoritxarreko Diktadura hark aurrerapen guztiak, bapatean, lurperatu ez balitu. Okerrena, ez zela azkenekoa izango...

Itzal-urte haien bukaeran, 1928an hain zuzen ere, argi distiratsu bat agertu zen euskal antzokian. Benetako ertilari-talde batek sortu, apaindu eta aurkeztua: *Saski-Naski* izeneko ikuskizun zoragarria. Hitzez, ereskitz eta dantzaz osatua. Emanaldi bakoitzean Kursaal antzokia betetzen zuena, baina ez nahi hainbat aldiz ager zitekeena.

Hirugarren aroa (1931-1936)

Aipamen honekin, gerraurreko azken epera iristen naiz: 1931tik 1936rakora, Errepublika-denborara, gure antzerkiaren aldi gorenera, zabalkundeari begiratuz; geroztikoa, gaurkoa batez ere, bikaintasunean garaile dela aitortuz ere.

Probintziako talde guztiek, lehengoek eta berriek, gogo biziz eta sutsu heldu zioten lanari. Antzinako antzerki banaka batzuk denbora berrietarako egokiak baziruditen ere, aukera motza eskaintzen zuten, ezagunegiak zirelako edo gogo eta ohituren aldatetak onartzen ez zituelako. Egile berriak behar ziren; baita agertu ere.

Euskaltzalea Elkartek, 1928an jaiok (Aitzol, Lizardi, Irazus-eta, Artetxe, neroni eta beste), urteroko Olerki Eguna, *Yakintza* aldizkaria, Pizkunde Elkartea eta abar egin zituen. Handik hiru

urtera, Olerkiaren antzeko, Antzerti Eguna eratu zen, urteroko lehiaketa eta sariekin.

Hiru urtetan zehar —1934-1936— ospatu ziren Antzerti Egun horiek. Honela, egile eta antzerki berrien izenak agertu ziren: Karraskedo Olarra, Tene Mujika, Markiegi, Arozena etab. Ez zeharo berriak, lehenagotik idatziak bait ziren; ez, ordea, antzokietan ezagunak. Denbora hartakoak dira, baita, Lekuona anaiak, Lizardi, L. Mendizabalek euskaratutako *Seaska abestia*, Barriolaren *Goiz argi* eta Alzagaren azkenekoak. Orduko egileen artean eta antzerki-gaietan idazle bezala, Andoni Labaienek denon aurrea hartu zuen, idatziz, hitzaldiz eta ekintzaz.

Honi zor zaio sortu, lau urtetan argitaratu eta bere gain hartu zuen *Antzerti* aldizkaria, antzerkiak zabaldu, berriak eman eta eritziak agertzeko egina, eta bere egitekoa hain ondo bete zuena. Bestalde, *Teatro Euskarero*-ren bi liburukietan jaso zituen gure antzerkiaren kondaira, gorabeherak, berriak eta hainbat idazlan berezi. Lehenengo antzerki *Txinparta buruzagi*, 1920an saritutik hasi eta, oker ez banago, *Pestaburu* arte, 30 bat gehiago idatziak ditu; bereak gehienak, euskaratuak besteak. Andoniren alde esan daitekeen guztia beti gutxi dateke, euskal antzerkiaren alde egin dituen lanak behar bezala aipatzeko.

Egileetatik antzerkigintzara joz, ulergaitza zaigu egun 1933-34 urteetan Gipuzkoan bakarrik 500dik gora antzeztu zirela sinestea, egia izan arren. Igandero eta, Donostiaz kanpo, herri askotan ematen zirela, esan nahi du zenbaki horrek. Antzerti Egunen lehiaketa-garaia zen eta talde bakoitza sari bat edo bi irabazten ahalegintzen zen: bata, talde guztientzako berdina zen antzerkiarekin, beren herrian eta epaimahai baten aurrean jokatu. Ez zait ahazten nola ibili ginen 1934ean herriz-herri Karraskedoren *Etxe aldaketa* ikusten, ni txofer bezala bakarrik banindoan ere. Buru gelditzen ziren taldeek Donostian zuten beren arteko lehiaketa.

Bigarren sarirako, talde bakoitzak aukera zezakeen antzerkia, eta Donostian epaimahai baten aurrean antzeztu behar zuen. Ez harritu, beraz, urteko lehen hilabeteetan igandero euskal antzerki bat ikusteko aukera genuela esaten badizuet. Horien izenak, Labaien eta Urkizuren idazkietan daude jakin nahi dituenarentzat.

Igandero, non?, galde dezakezue. Orduan zutik zegoen eta gero, zorigaitzoz, lurreratu zen Kursaal-en. Honek, antzeztoki bizi-dero eder bat zuen, eta lehenago joko- eta jangelak, ordurako zar-paildu eta utziak. Euskal arazoetan beti kide ziren hango batzor-

deko jaunei, etxe azpiko solairu handia eskatu zien euskal haurren alde hainbeste lan egindako Ramon Laborda apaizak; baita lortu ere. Han sortu zuen *Poxpoliña Donostiarra* izenekoa, haurrak bildu eta jostaraziz, abesti eta dantzak erakusteko. Hartarako aukerako ikusirik eta onura gehiago ateratzeko, antzoki egoki bihurtu zen. Igandero beteko zena. Jai garrantzi handiagokoetarako han zegoen, gure esku, goiko antzoki ederra.

Iztundeak, bere aldetik, urtero hiru aldiz antzeztu behar zuen; hau da, San Sebastian, ihauteri edo San Jose eta Santo Tomas egunetan; Antzoki Zaharrea edo Victoria Eugenia aritzen zen.

Halako burrundara lortu zuen antzerkia, jendearentzat hain gogoko ziren jai haiek, bertako giro ederra, lortzen ziren onurak, dakizuenetz, bapatean porrokatu eta bukatu ziren 1936ean. Ia berrogei urterako, gainera.

Gerraurreko antzerkiak zer esan? Nere eritzia, eta ahal dudan neurrian, agertu besterik ezin dezaket; eta ez jakintsu-, baizik zale-eritzia.

Entzun duzuenetz, orduko berezitasunik handiena ugaritasunean zetzan: bai egile eta antzerkien, bai ikusle eta taldeen aldetik. Eta ez Gipuzkoan bakarrik; berdin zen Bizkaian eta Iparraldean ere.

Herri bakoitzeko ikusleen aurrean behin eta berriz agertu beharrek, paperak hobeto ikastera, saioak gehitzera eta lana hobetzera behartu zuen. Gero, urteroko lehiaketek, norberetasuna susperturik, baldintza hauek beharrezkoago egin zituzten. Zuzendari trebe eta langilezko taldeek jokaldi hobeak lortzen zituzten, noski. Alzagaren Iztundea zen, ezpairik gabe, buru. Esan beharrekoa da, ordea, egiazko zuzendari profesionalik, gero ezagutu diren bezalakorik, ez zegoela. Antzezleri bakoitzak, bere neurrian lan eginez, ezberdintasun handiak agerterazten zituen taldean. Aukera gehiegi gabe eta gogo onez zihoazenak bateratzea ez bait zen erraza.

Antzerkiari dagokionez, entzun didazue, egile berriak agertu arren, lehenagokoen urratsak jarraitzen zituztela bai gaietan, bai hauek erabiltzeko eran. Joera zuzenak, inguru-gaietan urriak, ausartkeriarik gabeak, galde-erantzunak hari lotuak, ustegaberik gabeak. Soilak, hitz batean esateko. Egileren batek edo bestek aztertu zituen psikologi auziak, orduko eta betiko arruntak; ez, ordea, sakonduz, gaineratik baizik, nahaspila handirik gabe. Eta denok ohi-tura onen eta biziera txukunaren alde agertuz. Kezka sozialak,

langileriarenak baino areago, baserriari eta bere bizieraren aldakuntzari buruzkoak ziren.

Labaienek zioenez, ikusleek ez zuten buruhausterik nahi; bere eritiziz, gainera, nola antzerkiak jolasaldi, eguneroko arduretatik ihes-egite edo ebasio izan behar lukeen, suma daiteke bere joerak zer ildo jarraituko zuen antzerkiak idazterakoan. Egile bakoitzak bere joera zuen; eta, horrela, ikusleak, egilearen izena jakitearekin, bazekien zer ikustera zihoan: edonon bezala, noski. Arozamenak idatzi zuenez, Alzagak atsegin-joera zuen, eta Barriolak seriotasunarena; hura, gaztelaniazko Arniches-en eran ari zen; hau, berriz, Linares Rivas edo Quintero anaienean, garai hartan oso ezagunak ziren egileen izenak aipatzearren.

Egia osoa, hauxe zen: antzerkia bera baino axola handiagokoa zela, orduko ikusleentzat, giro euskalduna aurkitzea. Aurrean zutena, alditan euskaratua eta gure arazo bereziekin ikustekorik gabea izan arren, euskaraz entzutea nahikoa zen. Abertzaletasunaren berpiztueran geunden; eta ez genuen gure hizkuntza lekuko huts bezala hartu nahi, baizik eta adierazpide berezi bezala. Giro horretan, eta baldintza guztiok betez gero, ondo jokatua eta pozgarria bazen, hainbat hobe. Garai hartan orain hainbat erabiltzen ez zen euskara entzute hutsa, pozgarria zitzaigun.

* * *

Ez dakit hitzaldi hauek antolatu dituztenen asmoa bete dudan ala ez, esandakoekin; gutxiago, hemen zaudetenoi gure gerraurreko antzerkia nolakoa zen igar erazi dizuedan. Nere oroitzapenak agertzen ahalegindu naiz, ez nahi bezain ondo. Baliteke norbaitek nere aburua ontzat ez hartzea, eta zuek ere berdin. Aurkako eritziak entzuteak ez luke kaltegarri izan behar.

Beste akats bat ere, eta ez nolanahikoa, izan du nere bakarrizketa honek: joko arinegia egitea, gain-gainetik ukitzea gaia. Ezin nuen, ezta nahi ere, kritika-lanik egin. Nor den egile onena, zergatik, bere antzerkietatik aipagarriena zein den. Lan hori egitea eskatu balitzait, gaur ez nengokeen hemen.

Gaia ezezaguna zenutenoi, erabateko ikuspegia agertu nahi nizuenez, ez besterik. Ez da erraza gaurko ezagueraz eta eritiziz, ordukoak epaitzea. Horretarako, nolakoa zen eta zergatik, zer baldin-

tza zituen eta bere egitekoak bete ote zituen, jakin behar da aurretik.

Hobea izan zitekeela, geroko eta gaurkoen itxurarik ez zuela, agerian dago. Edonon, eta gure inguruan ere, zer aldaketa ez da izan antzerkian eta antzerkigintzan azken 50 urte hauetan?

Orduko ikusleen gogo eta asmoak betetzen bazituen, bere xedea lortzera iritsi bazen, halako harrera izan bazuen, egokia zela esan beharrean gaude. Ezerezetik eta urte gutxitan, ohituratik gabeko herri batean, hain gorainotu zenean, nahikoa egin zuen. Azkenik, garai hartan ereinitako haziak, berrogei bat urte luzetan lurperatua egon ondoren, gaur zer-nolako uzta eskaintzen digun ikuste hutsa zoragarria zaigu ordukoetatik bizi garenoi.

I. B.

EL TEATRO DE PREGUERRA

LE THEATRE DE L'AVANT-GUERRE

El tema del artículo de Iñaki Barriola se centra en la actividad teatral de la época anterior a la guerra del 36. En realidad, el autor no sólo estudia los últimos años o el tiempo de la República, aunque se detenga especialmente en esta época, sino que se remonta al renacimiento del teatro vasco, allá a finales del siglo pasado.

El autor divide su trabajo en tres épocas: la primera, abarca del Renacimiento a la creación de la Escuela de Declamación de Donostia; la segunda época llega hasta la Dictadura; y el tiempo de la República conforma la época más reciente.

Iñaki Barriola ha vivido desde niño en su entorno familiar el teatro de la época. Posteriormente lo ha estudiado y practicado.

De ahí su valor testimonial y el hecho de que en su estudio afloren con tanta frecuencia las opiniones y recuerdos del propio autor.

Le sujet de l'article de Iñaki Barriola est centré sur l'activité théâtrale dans l'époque antérieure à la guerre de 36. A vrai dire, l'auteur étudie, non seulement les dernières années ou la période de la République, bien qu'il s'arrête spécialement sur cette époque, mais remonte jusqu'à la *renaissance du théâtre basque* vers la fin du siècle dernier.

Le travail est divisé en trois époques: la première va de la Renaissance à la création de l'Ecole de Déclamation de Donostia; la deuxième va jusqu'à la Dictature; et la période de la République constitue l'époque la plus récente.

Iñaki Barriola a vécu le théâtre de l'époque, dès son jeune âge, dans son entourage familial. Plus tard, il l'a étudié et pratiqué.

D'où la valeur testimoniale de ce travail et le fait qu'il soit si souvent parsemé des opinions et des souvenirs de l'auteur lui-même.